

ÜLE 80-NE AASTA UJUMAS RAAMATUTE OOKEANIS

Ühe raamatuhaige pihtimus.

Juhan Tork, cand.hist.(1914), dr.phil.(1939).

Olen üle 80-ne aasta andumusega armastanud RAAMATUT. Ometigi ei tohi ma ennast BIBLIOFIILIKS nimetada. Kuigi sõna bibliofiilia, tuletatud kreeka keelsest "biblion" -raamat ja "philia" -armastus, on bibliofiili nimega reserveeritud nende jaoks, kes hindavad raamatuid esmajoones kogumisobjektina, kusjuures raamatute väärtuse määrab nende haraldus (esitrukid, numereeritud või luksaväljaanded), vanus (käsikirjad, inkunaablid), illust ratsioonid, köide, formaat (kääbusväljaanded) või kuulus omanik. Eesti bibliofiilidest on esikohal Pärnu raamatuköitja Mihkel Jürgens (1820-1874), Jaan Roos (1889-1965) ja Gustav Matto (1886-1972).

Mina olen raamatut armastanud, lugenud, ostnud ja kogunud tema SISU pärast. Sellepärast, et ma INIMEST armastan. Sellepärast, et raamat on IGAVESE INIMESE produkt. Sellepärast, et raamatus peegeldub iga üksik inimene -ka MINA ja SINÄ-, kajastub aga ka inimese IGAVENE VÕITLUS, et jõuda ligemale ja ligemale oma IGAVESELE LOOJALE. Ning ELU sisuks on olnud, on ja jääb alaline võitlus selle eest, mida inimene ihkab ja hindab, endale VÄÄRTUSLIKUMAKS peab: kas on see vakaline kotitais puhast kulda, või pisikene-pisikene "kuldne" südamekene...

Armastan raamatut lähtudes endale kättevõidetud maailmavaate seisukohalt, mis olgu nimetatud: antropotsentriline teotaleoloogiline aksioloogia -- inimesest lähtuv Jumalale suunatud väärtusõpetus.

Kui ei tohi ennast nimetada bibliofiiliks, siis nimetaksin ennast RAAMATUHAIGES. Minu ajalikus elus on

RAAMATUL OLNUD PIDEV JA MÄÄRAV OSATÄHTSUS.

Olgu siis alljärgnevas heidetud sellele väikvalgust..

Hingasin esmakordselt õhku oma kopsudesse 17.X 1889 pisikeses toakeses (12 m²) Tartu alevi Kastani t. viimases majas. Ning minu viiendal sünnipäeval oli avastatud, et olin isalt varastanud lugemis-saladuse alga. Armastasin ju istuda isa süles, kui ta luges perele PIIBLIST. Leidis siit haarava märgi mõne: //suust suhu hõõguva kahekõne //Tollega, kes nii kauge ja suur. //Alla siin astus ta ometägi, //omane oli ja hinge ligi: //inimeses ju Jumala juur." (M.Under.)

ISA (Suur-Rõngu popsi poeg, sünd.a.1835) ei olnud ainust päeva koolis ~~istunud~~ istunud. Ometigi oli ta leeris parima lugejana saanud kingiks "Piibli Ramatu, se on keik se Jumala Sanna, mis Pühhad Jumala Mehhod... (II trükk, 1773).

Siit peale algas mu pedagoogiline tegevus "kutselise"

(B)

BIIBLI ETTELUGEJANA paarile oma maja vanakesele. Nende rõõm sellest osutus poisiklutille ülimaks taksuks. Sellele lisandusid kopik, kolm või koguni viis üksiku "raamatu" lõpetamisel - ning seegi oli maasik-marjaks kopikakehval ajastul just raamatu ostmiseks. Kopika eest võisid ju osta ühe ande Rinaldo-Rinaldini või Morando-Morandini seeriast Konstantin Jaiki väljaandea...

Kahjuks oli seda aega ettelugemiseks napilt-napilt. Torga Juku aeg kulus tähtsaks tegevuseks: sundaja teenimiseks sõjaväes. Kastanikeste polgus (kestis ca 10 a. kuni kindrali staatuseni), kivisõdade sõdiniseks jne... ning

LUGEMISEKS.

Lugesin andumusega, kogu hingega. Elasin kaasa tegelastega, nutsin-naersin koos inimesega, ekslesin-seiklesin koos inimestega saatuse teedel avaras maailmas. Olin kirglik lugeja.

Lugesin läbi isa "raamatukogu": Otto Wilhelm Masingi (1763-1832) "Kirjad" I-IV §(1883-86), Friedrich Reinhold Kreutzwaldi (1803-82) "Wina-katku" (1840), "Reinuwader-Rebbase" (1850), Johann Voldemar Jannseni (1819-90)

"Püssipappa essinessed Külla-Juttud Külla rahvale" (1854) j.m.

Hankisin raamatuid sõpradelt. Tädiipojad olid agarad lõikuma välja jutte ajalehtedest: "Prints Tuan ehk Hiina peapaganate kohutavad saladused ehk Pekingi surnute müüt", "Roosa Burger ehk vahva Buuri neitsi" jne.

Lugesin aga ka enda ostetuid raamatuid. Sest lugemiskirele seltsis loogilise paratamatusega - juba enne kooli astumist

RAAMATUTE OSTMISE KIRG

Nii tekkis oma RAAMATUKOGU, milles 15. eluaastaks raamatute arv tõusis üle paarisaja. Nende hulgas: Ed. Bornhöhe (1862-1923) "Tasuja" (1880), "Villu võitlused" (1890), "Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimased päevad" (1893); Jaak Järve (1852-1920) "Vallimäe neitsi" (1885), "Karolus" (1892); Andres Saali (1861-1931) "Vambola" (1889), "Aita" (1891), "Leili" (1892-93); Ed. Vilde (1865-1933) "Musta mantliga mees" (1886), "Mahtra sõda" (1902); koguke kriminaal- ja seiklusjutte...

RAAMATUTE-RAAMATU IMETEOKS

oli, et kukkusin "kõrgesse" kooli.

Võttis ~~emakene~~ emakene käekõrvale Torga Juku: säärikud (golovinski) jalas, seljas esimene rätsepa õmmeldud ülikond. Õmmeldud emakese kasvatatud lammaste villast, õmmeldud emakese koetud riidest, õmmeldud paari-aastase kasvu jaoks ette. Lokis heledad juuksed õlgadeni... Kirjutas Juku sisse lähemasse algkooli, rästimistunnistusegi jättis sinna.

Tagasiteel kohtas "kindral" Torga Juku Riia tänaval Gorodskoi (Linna-kooli) ees temast paar aastat vanemat "ohvitseri" Suve Jaani, hakkas sellega vestlema, üteldes emale: "Mine aga sina koju!". Jaan oli juba 2 a. algkoolis käinud ning oli Linnakooli sisseastumise eksamitel.

Astus siis "kindralgi" saali, istus "ohvitseri" kõrvale. Algas venekeelne "diktovka" -etteütlus. Juku ei tundnud ainustki vene tähte, laenas aga

Jaanilt paberi (sulepea oli tal taskus) ja hakkas kirjutama "vene"keelt eesti k.tähtedega. (Kas kõlbab siis "kindralil" "ohvitseri" kõrvalt lahinguväljalt põgeneda ?).

Leidlikkus (lisaks välimusele) tõmbas tähelepanu.. Kutsuti erandina õppenõukogu ette: seal istus tosina ümber kuldööpidega mündrites nehi. Lugesin siis käsu kohaselt neile ette kõva häälega (sõduri veri ei värise!) oma tuliüues keeles kirjutise. Silmnähtavalt valmistasin neile sellega rõõmu. (Nad vaesekesed ei tohtinud ju maksva korra kohaselt eesti keelt kooli ruumides rääkida, kuigi suur osa neist valdas seda. Ametlikuks vestlejaks oli "abiõpetaja" usuõpetaja Mihkel Lukin (sünd. 1864)).

Eksam jätkus rehendamises. See oli minul isalt pärituna väga kõva: aitasin ju endast 5 a. vanemat poolõde. Ning siis küsiti: "Kuidas on lugu piiblilooaga?" --- "Missugusega, kas suure või väikesega?" Selgitasin, et olen A. Mohrfeldt'i (1857-1938) piltidega piibliloo 3 korda läbi lugenud aga ka isa suure piibli... "Jutusta siis Tobiasest!" --- "Tobias oli tubli juut, mattis öösiti keelu vastu Niinevi linnas tapetud junte, sai rooja-seks, jäi müüri äärde magama; siis jäi ta pimedaks, kui varblased ta silmadele sittusid" (uuemates tõlgetes küll "heitsid märja rooja", vt. Tobija raamat 2-10)... Sellest jätkus. Olin Linnakooli vastu võetud vene keele tähtegi tundmata; mitte honoris, vaid humoris causa--autasuna piibli lugemise eest. (Ainukene juhus eesti kooli ajalooks!)

Olin kogu kooliaja kehv õpilane. Õppisin ainult "hädaga" ja nii vähe kui võimalik. Lugesin aga kahanemata hoo ja kirega. Juturaamatuid korjasid õpetajad minult korduvalt: Ühel päeval tabati mind tunni ajal lugemiselt kahel korral. Lisati siis traditsioonilisele käitumishindele (viis) miinus. Kujunesin nii teenitult lugemiskire märtriiks.

RAAMAT TEEB MINUST RAHVAVALGUSTAJA,

Lõpetan a. 1905 "kõrge" kooli. Minuga koos m.s. kaks tulevast kindralit: August Kork (1887-1937) ja Aleksander Kukk (1886-1932). Minu vanematel aga poja karjääri suhtes mingisuguseid pretensioone ei olnud. Isa nõuanne oli: "Oled, poeg, koolitarkust saanud. Hakka nüüd kingsepaks. Ei sa leivata jää --inimesed ikka saapaid vajavad." Mina aga otsustasin ise RAHVAVALGUSTAJAKS hakata. Otsustasin Karl Ernst Peterson-Särgava (1868-1958) "Rahvavalgustaja" (1904) ja J.V. Jannseni raamatute (neis kirjutatakse koolmeistritest suure sümpaatiaga) mõjul. Olgugi, et koolmeistri aastapalk tollal oli 180 rubla ümber. Ning õppisin aasta pedagoogilistel kursustel Valga Linnakooli juures.

RAAMAT KISUB ÕPPIMA.

1906. a. kevadel lõpetasin kursused. Oleksin läinud õpetajaks maale (vabu kohte ju oli) rõõmuga. Kuid ei saanud kutsetunnistust: ei olnud veel leeris käinud. Tekkis TÜHI aeg. Jätkasin lugemist. Põnevatele raamatutele

olid aga kontrabandina seltsinud õpetlikud. Ning otsustasin korraga ÕPPIMA hakata. Süstemaatiliselt: gümnaasiumi kava järgi.

RAAMATUST VÕIB KÕIKE ISE ÕPPIDA .

Avastasin õppekavas ladina keele. Mis see küll peaks olema? Läksin siis Postimehe kuulutuse põhjal tunniandja stud.jur.Jaan Timuski(1886-1957) jutule.Maksin 6 tunni eest 250 kop. kokku 3 rubla, ette.Nelja tunni jooksul (jõudsime III deklinatsioonini) selgus, et isegi ladina keelt saab raamatu abil õppida. Sattusin hasarti: tuupisin aias üle tosina tunni päevas.Riie-tuda! Kõmpida üle Toome ja tagasi! Puhast kalli aja raiskamine! Jäigi Ti-musk minule 2 tunni tööga võlgaseks.Ja rubla oli pool minu taskukella hin-nast. Lisasin oma elutarkuse vundamendile ühe põhikivi:täie aruga inimene võib kõike ise õppida, kuid ainult raamatu abiga.

Vastav eksperiment isiklikus elukogemuses tõestas seda. 1910.a.keva-del sooritasin küpsuseksami Tartus Aleksandri Gümnaasiumis. Eksterne oli 66. Läbi said 7, nendest 3 treffneristi, kes seal alla 3 aasta olid õppinud (Voldemar Juss, Felix Lepp, Nikolai Sarv).

RAAMATU ABIL VÕIB MÕNDAGI TEISTELE ÕPPETADA .

Noor inimene vajab ka RAHA. Mitte ainult raamatute ostmiseks, vaid ka teatris käimiseks jm...Avati ju a.1906 Karl Meening (1874-1941) UUS VA-NEMUINE, kus tolknesin peaaegu igal võimalusel (kui palju-palju võlgnen selle eest!). Hakkasin siis hädaga ise tunde andma, peamiselt vene keeles ja matemaatikas. Tunni tasuks oli vaid 25 kop. Ainult Joh.Semper -mitte see kuulus, vaid agronoom - maksis 50 kop. Rahaahnuses õppisin siis ainult temale õpetamiseks ise RAAMATUST ära analüütilise geomeetria kursuse .

RAAMATU abiga [Mihkel Kampman (1867-1943) "Kooli Lugemiseraamat" (1905-07) jt] õpetasin eesti keelt Marie Aidniku erakoolis Tartus a. 1909-13. Olin ju ise õppinud eesti keelt ainult a.1905/6 2 tundi nädalas. Ning ainult RAAMATU abiga suutsin olla õpetajaks igasugustes koolides

(a.1909-49): algkoolides, gümnaasiumides, õpetajate ja lasteaednike seminarides ning teistes kutsekoolides, ülikoolis. Raamatut kasutamata suu-tub iga õpetaja hallitanuks ning kopitanuks.

RAAMATU abiga olin karskus apostlik: aastail 1908-13 pidasin ca. 100 kõnet kogu Eestis Karskuse Kesktöimkonna ülesandel (tasuta).

RAAMATU abiga pidasin I kursuse üliõpilasena 20 loengut Viljandis (1911) Haridusseltsi ülesandel... tegutsesin korduvalt lektorina mitmesugustel kursustel ja kongressidel, eriti õpetajaskonnas...

Raamatu abiga olin Eestis esimeseks raamatukogude instruktoriks a.1911 Karl Einbund-Eenpalu(1888-1942) asutatud Rahvaraamatukogude Seltsis.

RAAMATU ABIGA SAAB VÄLTEKIRJU KIRJUTADA .

(a) A. 1909 hakkasin 19-aastasena M.Aidniku erakoolis õpetajaks.Brandina olin ajakirja "Vaba Kasvatus" pidev lugeja.Üllatusena pani "Algkooli-de Sektsiooni" esimees Peeter Vaher mind kõnet pidama vene keeles Rodnikus

"Pedagoogilisele Seltsile" vabast kasvatusesest (ülielavates läbirääkinis-
tes osutusin küllalt konservatiivseks võrreldes habemikkude gümnaasiumi
ja ülikooli õpetajatega). 1910.a. kuulutati ülikooli poolt auhinna-töö
teemaks "Unsinad voolud vene pedagoogikas". Täiendasin oma kõnet ja and-
sin sisse. A.1911 lugesin Postimehest, et mu töö on saanud "Lavretski" au-
hinna. Ning a.1914 arvestati mu töö cand.hist. väitekirjana.

(b) A.1939 kaitsesin oma doktori väitekirja "Eesti laste intelligents".
Lisaks 12 606-le testvihikule (kokku 151 272 lk.) kasutasin väitekirjas
materjale 254 raamatust. Väitekirja -400 lk.- trükiti ülikooli Toime-
tistes ("Acta et Commentationes") ning hävitati ilmumise järel a.1940.
Pääsesid aga raamatust ettetellimisel "Koolivara" poolt levitatud 1500
eksemplari; ühe eksemplari nendest oli saanud osta aastat 6 tagasi buki-
nistide kaudu hinnaga 117 rubla prof. Jaan Puhvel.

RAAMATU ABIGA

olin tegev AJAKIRJANDUSES: Postimehe toimetuse liikmena - spordi
osakonna toimetajana (1911-14), artiklite kirjutajana nii ajalehtedes kui
ka ajakirjades, eriti pedagoogilistes (Kasvatus, E.Kool, Kevadik...) ;
koguteostes, nagu E.Üliõpilaste Seltsi Albumid, "Raamatu osa E.arengus"
(uurimus "Pilk meie kooliraamatu minevikku seoses tema osatähtsusega eest-
luse arengus"), Eesti Entsüklopeedias ... Toimetasin: Kooliõpetaja kalen-
der-käsiraamatu 1918-1919 (251 lk.) ja vene keelest R.Vipper'i õpperaa-
matu "Uus-aeg" (tõlkis minu abikaasa Maria Tork, mina kirjutasin sellele
täiendavad peatükid Vene ajaloo kohta) ; kirjutasin mõned raamatukesed: Luge-
mise õpetamisest (1923), Seminaride kaitseks (1925), Teaduslikust tööta-
misviisist ja sellele ettevalmistamisest, Karakter, Kõik noored karskus-
lipu alla ... Mis on loomulikku kui oma sõprade ja abimeeste koondamine
Nii kasvas minu RAAMATUKOGU 1944.aastaks üle 6.900. Nende pideva kogu-
misega ühenduses vaid paar seiklust aastast 1918. (1) Tegin Rakveres
(kus olin Haridusseltsi kooli juhatajaks, Gümnaasiumi ajaloo õpetajaks,
Rahvaülikooli rektoriks, Virumaa Õp.Liidu esimeheks) seiklusriikka ja elu-
ehtliku kahenädalase lihavõet-teretke Petrogradi bukinistide külastami-
seks. Tõin kassa 3,20 kerenski rubla eest Vladimir Iljini (=Lenini)
"Razvitiye kapitalisma v Rossii" (Kapitalismi areng Venemaal, 1889),
raamatu, mis kuulub N.Liidu kõige haruldasemate hulka.

Sama eksemplari omamisele on nüüd uhke Tartu Riiklik Ülikool...

(2) "Jõulukingiks" endale ostsin Tartus Tiigi t."kuulsalt" Andres Prans-
pillilt 2 suurt pakki raamatuid (peamiselt moodne vene luule). Et rahavae-
sel ajastul abikaasat mitte ehmatada, astusin toauksest sisse vaid ühe
pakiga korraga... 1944.a. 18.aug. oli meil ülikooli rongil põgenemiseks
vaid 2 tundi pakkimisaega. Seegi vähene—suure pesukorvi-täis raamatuid